

BERATLI Nazım, Kıbrıslı Türkler'in Kökenleri ve Kıbrıs'ta Bektaşilik. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2008, ISBN:978-9944-115-30-8, 240 sayfa.

Yrd. Doç. Dr. Mustafa YENİASIR*
Yrd. Doç. Dr. Burak GÖKBULUT**

Nazım Beratlı tarafından kaleme alınan “Kıbrıslı Türklerin Kökenleri ve Kıbrıs'ta Bektaşilik” isimli eser, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ses getiren çalışmalardan biri olmuştur.

1571 yılında Kıbrıs'ın Türkler tarafından fethinden sonra Anadolu'nun çeşitli yörelerinden her sanat ve her meslekten birçok Türk Kıbrıs'a yerleştirilmiştir. Bu insanlarımız, doğal olarak Türk yaşam tarzını, gelenek ve göreneklerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Bunlardan birisi de şüphesiz ki Alevi-Bektaşî kültürüdür. Yazarın da belirttiğine göre Ada'ya yerleşen Yeniçerilerle birlikte burada Alevi-Bektaşî kültürü de yayılmaya başlamış, daha sonra nüfusu çoğaltmak için gönderilen insanlarımızın birçoğu da Yörük ve Alevi olmuştur.

Kitabın yazarı İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesinde eğitim almış ve Ada'ya döndüğünde doktor olarak çalışmaya başlamıştır. Doktorluk mesleğinin yanı sıra Kıbrıs Türklerinin tarihi, kültürü ile de yakından ilgilenen Beratlı, bu konuda farklı gazetelerde ve dergilerde makaleler yayınlamıştır. Tıbbi ve siyasi konularda eserler ve-

ren yazarın başlıca kitaplarını şu şekilde sıralayabiliriz: *Kıbrıs'ta Ulusal Sorun* (1992), *Kıbrıslı Türklerin Tarihi* (3 cilt, 1993, 1995, 1999), *Kıbrıslı Türk Kimliğinin Oluşması* (1999), *Neler Oluyor Hayatta* (Sohbetler, 1997), *Adı Cemile İdi* (Efsaneler-Denemeler, 2000), *Lefke Sevgilim* (Anılar, 2002), *Turnalar Nerden Gelirdi* (Roman, 2006), *Kıbrıslı Türkler'in Kökenleri ve Kıbrıs'ta Bektaşilik* (2008), *Hoşçakal Kıbrıs* (Roman, 2009), *Kıbrıs Miskinhanesi* (2012).

Kıbrıslı Türklerin kökenleri ve Bektaşilik üzerine hazırlanan bu kitap bir “Giriş”, “On beş ana başlık”, “Kaynakça” ve “Dizin”den oluşmaktadır.

Nazım Beratlı çalışmanın “Giriş” bölümüne “Anadolu Türk kimliğinden farklı bir Kıbrıslı Türk kimliği var mıdır?” sorusu ile başlar. Ona göre Kıbrıslı Türklerin Osmanlı coğrafyasındaki diğer Türklerden farklı bir kimliğe bürünmeye başlaması “Osmanlı'nın Ada'yı terk etmesinden sonra yaşamaya başlamıştır.”

Beratlı, “Kıbrıslı Türklerin Kökenleri” başlığında da Osmanlı'nın Ada'yı fethinden sonra buraya sürgün edilen halktan söz eder. Burada

* Yakın Doğu Üniversitesi, AEF, Türkçe Öğretmenliği Bölümü Öğretim Üyesi;(Mersin 10 Turkey) musafa.yeniasir@neu.edu.tr

** Yakın Doğu Üniversitesi, FEF, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi; (Mersin 10 Turkey) burak.gokbulut@neu.edu.tr

söylenenlere göre Ada'ya sürülenler arasında Kızılbaşlar-Aleviler, meslek sahibi Ahiler, Yörük-Türkmenler, Osmanlı memurları vs. bulunmaktadır. Bu başlık altında bulunan "Kentlerde Yaşayan Nüfus" kısmında ise Lefkoşa Ahileri, Osmanlı Memurları, Lefkoşa Gazileri ve Abdallarına yer verilmektedir. Lefkoşa Ahilerinin anlatıldığı bölümde, o dönemde kentte icra edilen mesleklerden söz edilmektedir. Lefkoşa gazileri ve abdalları kısmında da Lefkoşa'da yer alan dede ve baba tanımlamalı türbelerin isimlerinin (Kara Baba, Kurt Baba, Kaçkaç Dede, Edhem Dede, Yitik Dede) Kızılbaş/Bektaşî kültürüyle alakalı olduğu söylenmiştir. Yazarın ifadesine göre 16. yüzyıl sonlarından itibaren gerçekleşen ikinci dalga sürgünde de yoğun bir Yörük-Türkmen nüfusu Ada'ya gönderilmiştir. Bu kısımda, Ada'ya gönderilen Yörük-Türkmen oymaklarının adları verilir ve Kıbrıs'la bağlantıları ayrıntılı olarak anlatılır.

"Osmanlı Yönetiminde Türkmen/Yörük Sosyal Örgütlenmesi" başlığı altında yazar, Anadolu Türkmen teşkilatlanması hakkında bilgi vermiş ve bu örgütlenmeyi sekiz başlık altında değerlendirmiştir: "Yeni-İl Türkmenleri, Halep Türkmenleri, Dulkadir Ulusu, Uluyörük Topluluğu, Bozulus, Ramazanlı Ulusu, İl-Beyliler ve Atçeken Ulusu." Aynı bölümde Osmanlı'nın iskân siyasetine değinen Berathlı'ya göre, söz konusu politikanın farklı sebepleri olsa da bunun temel nedeni "Konar-göçer ahalinin, merkezîyetçi devlet yapısı ile bağdaşmayan yaşam tarzı"dır.

"Kültürel Olarak Kıbrıslı Türk Kimdir?" başlığında Kıbrıs ağzı ile ilgili değerlendirmelerde bulunulur. Burada dikkatimizi çeken şey Kıbrıs ağzı ile Anadolu Türkmen ağızlarının ortaklıklarına değinilmesidir. Aynı zamanda Türkmençe sözcük ve özdeyişler kısmında Alevilikle ilgili özdeyişlere yer verilmiştir. Örneğin: "Çan çaldı-Semah döndü." deyişi "Çok geç kalmışsın." manasında Kıbrıs'ın Mesarya köylerinde kullanılır. Bilindiği üzere "Semah", Alevi Cem'inin sonunda yapılan, törensel ibadetin adıdır. Yine "Aç gözünü uyandır canını." deyişi "Kendine gel, bir daha bu hataya düşme." anlamında kullanılır. Yazara göre Bektaşilikte tarikata girişi törenle onaylanan yeni mürit post üzerine oturtulur ve rehberi ona şöyle seslenirmiş: "Seni senden aldım; sana verdim/ Aç gözünü uyandır canını..." Kıbrıs'ta kullanılan bir diğer deyiş de "Yattım sağma-döndüm soluma"dır. Yazara göre bu deyiş de bir Alevi uykü Gülbankıdır.

Yazar, "Kıbrıslı Türklerin İnanç Biçimlerinin Kökenleri" bölümünde Maniheizm ve Şamanizm hakkında geniş bilgi vermiştir. "Alevilik Ayı Bir Din Midir?" sorusuna cevap bulmaya çalışan Berathlı, Aleviliğin İslam'ın Türk yorumunu içeren bir inanç sistemi olduğunu belirtmiş ve eski Türk inancı Şamanizm'in bir başka düzeyde sürdürülmesi olduğunu vurgulamıştır.

"Kıbrıslı Türklerde Şaman İnancından Miras Kalmış Kültürle İlgili Davranışlar" alt başlığında da atalar kültü, ateş kültü, su kültü, yer kültü, ağaç-orman kültü ve demir kültün-

den söz edilerek, bunların Kıbrıs'taki yansımaları hakkında bilgi verilmiştir. "Kıbrıslı Türklerde Görülen Bazı Boş İnançların Kökenleri" kısmında ise Kıbrıs Türkleri arasında doğumla, ölümle, ev ve ev eşyalarıyla, doğal olaylarla ve düşlerle ilgili inançlar değerlendirilerek, bunların eski Türk kültürü ve Şamanizm'le ilgisi anlatılmıştır. "Kıbrıslı Türk ve Türkmen-Yörüklerde Ortak İnanç, Adet ve Gelenekler" başlığı altında ise eski Türk kültürü, Yörük-Türkmen kültürü, Şamanizm ve Alevilik ile ilgili benzerliklere değinilmiştir. Örneğin; Kıbrıslı Türklerde kınaya para atılması geleneğinin Silifke Alevilerinde de görüldüğü söylenmiştir. 1930'lara kadar Kıbrıs'ın tümünde ölü, mezara defnedilirken, yanına bir miktar bozuk para atılmasının Bektaşilikle ilgili olduğu vurgulanmıştır. "Türkmen-Yörüklerinde Aile ve Kadın" başlığı altında yazar, Türkmenlerde kadının önemine dikkat çekmiş, Türkmen kadınları arasında kullanılan isimlere ve lakaplara yer vermiştir. Bunlardan özellikle Emete ve Dudu isimlerinin Türkiye'de neredeyse bilinmemesine rağmen Kıbrıs'ta çok kullanıldığının altını çizmiştir. "Beslenme Alışkanlıkları" kısmında ise Kıbrıs Türk mutfak kültürünün Anadolu, Alevi, Yörük ve Selçuklu kültürleriyle ortaklık benzerlikleri üzerinde durulmuştur. "Dede Korkut Hikâyeleri ile Kıbrıslı Türkler Arasında Kimi Benzerlikler" başlığı altında yazar çok ilginç saptamalarda bulunmuştur. Örneğin; hikâyelerde geçen 40 rakamının kutsallığına ve bunun Hz. Ali'nin ünlü

kırkları ile ilişkili olabileceğine dikkat çektikten sonra, Kıbrıs Türklerinde de 40 rakamının önemini örneklerle ortaya koymuştur. Aynı bölümde Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki tek eşliliğe vurgu yapmış, Kıbrıs Türklerinde poligaminin bilinmediğini belirtmiştir. Bunun gibi farklı benzerlikleri adı geçen bölümde sıralayan Beratlı, son olarak da Dede Korkut Hikâyeleri'nin diline dikkat çekmiş ve XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile Kıbrıs Türkçesinin neredeyse örtüşmekte olduğunu vurgulamıştır. Bölümün sonunda Kıbrıs'ta bulunan Bektaşî dergâhları hakkında (Zuhûrî Baba, Kırklar -Can Baba-, Kâtip Osman Baba, Bayraktar Baba, Hasan Baba Dergâhları ve Turabi Dede Tekke ve Türbesi) ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Nazım Beratlı, "Kıbrıs'ın Alevileri" isimli bölümde, Kıbrıslı Türklerin Alevi olduğunu ilk dile getirdiğinde aldığı olumsuz tepkilerden bahsetmiştir. Hemen ardından da Kıbrıslı Türklerin Alevi-Bektaşî kimliğini araştırmaya neden ve nasıl başladığını anlatmıştır. Bölümün sonunda ise son Bektaşî babası olan Mustafa Baba'dan söz ederek bu kısmı tamamlamıştır. Yazar, "Köroğluzade Hüseyin Ataullah Efendi" başlığı altında İngilizlerin Ada'yı devralmasından sonra, ilk kez bir genel seçim tertip etmeleri ve Kıbrıslı Türklerin bu seçimde Köroğluzade Hüseyin Ataullah Efendi'yi ilk liderleri olarak seçmelerine dikkat çekmiştir. İlk kez seçilmiş bu liderin önemli özelliği ise Bektaşî olmasıdır.

"Ahi Evran Dede ve Kıbrıs'ın Ahileri" başlığında da Ahilikten, Lef-

koşa'daki Ahi Evran Türbelerinden, Piskobu köyünde yaşayan bir kadının duasından (Adım var, Allahım var/ Hz. Ali, peygamberim var./ Kırk atlı, kırk Muhammet adlı,/ Kilit, Cebrail bekler ya resulallah...) ve bu köyde yer alan bir dükkânın kapısında bulunan yılan kursları ve on iki köşeli yıldızdan (on iki imam) bahsetmiştir.

“Birkaç Ünlü Lefkoşa Ailesi” bölümünde yazar, Fadıl Niyazi Korkut, Niyazi Berkes, Hıfsiye Hacıbulgur gibi önemli isimlerin anılarına yer vermektedir. Beratlı, sosyolog Niyazi Berkes’in “Unutulan Yıllar” isimli eserinde Ayasofya Camisinin baş imamının Bektaşî olduğunu söylediğinden bahseder. Berkes, anılarında babasının da Bektaşî olduğunu vurgulamaktadır. Lefkoşa’nın önemli ailelerinden biri olan Hıfsiye Hacıbulgur’un dedesinden söz ederken Hacıbuba diye bahsetmesi ve onun bu şekilde tanındığını vurgulaması da yazar açısından dikkat çeken önemli bir husus olmuştur. Yazar bu bölümün sonunda Kıbrıs Türklerinin lideri Rauf Denktaş’ın *Karkot Deresi* isimli kitabında bulunan önemli bir ayrıntıya da yer vermiştir. Denktaş’ın anlattığına göre babaannesi kendisini yatırırken sürekli alevi uyku gülbankı söylemiş: “Yattım Allah kalkarım inşallah, kalkmaz isem amentübillah.”

Nazım Beratlı eserin sonunda 20 Eylül 1571 tarihli sürgün fermanına yer vermiş ve kitabını başladığı gibi Osman Türkay’a ait mısralarla bitirmiştir.

Nazım Beratlı’nın yayınlamış olduğu bu kitabı içerik açısından de-

ğerlendirdiğimizde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde doğrudan Kıbrıslı Türklerin Alevi-Bektaşî kimliği üzerine yazılmış ilk ve en önemli kaynak eser olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yazar, uzun süre araştırma yaparak makaleler yayınladıktan sonra Kuzey Kıbrıs’ta hiç değinilmeyen bir konuya el atmış ve alanda çalışmak isteyenlere önemli bir kaynak eser sunmuştur.